

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № <u>785</u>	дата <u>18.12</u> 201 <u>9</u>
София 1113, Бул. Шипченски проход, № 52, бл. 17 тел.: 02/ 870 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. Иван Александров Билярски, дин

за конкурса за присъждане на научната длъжност ДОЦЕНТ

обявен от Института за исторически изследвания, БАН

с единствен кандидат

гл. ас. д-р Елена Маринова Костова

Елена Маринова Костова е родена през 1975 г. в София. През периода 1993-1998 г. следва история в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, специалност „История на Византия и балканските народи“. Магистър по история (1998). Тя завършва също и специалност „Международни отношения“ в Свободния факултет на Софийския университет (1997-1999). След специализация (2000-2001) в Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“, Елена Костова става докторант към него през периода 2002-2005 г. През 2006 г. Тя защитава magna cum laude докторска дисертация на тема „Мелник в периода XIII–XIV в. Проблеми на политическата и социално-икономическата история“ под ръководството на проф. дин Христо Матанов. От 2008 г. Елена Костова е научен сътрудник в Института за исторически изследвания, БАН, а от 2011 г. до момента е главен асистент в секция „Средновековна история“ в същия институт.

Мога да кажа, че познавам Елена Костова достатъчно отдавна – от около петнадесет години – имам наблюдения както върху научните ѝ изследвания, така и върху дружелюбния ѝ характер и прекрасната нагласа за работа в екип. Без съмнение тя е един от най-добре подготвените учени в секция „Средновековна история“, което се вижда най-малкото от ползуваните от нея езици. Тя е и измежду най-талантливите и най-продуктивни изследователи. Това става ясно и от приложения в документацията на конкурса масив от статии и списъка с книгите, публикувани от Е. Костова. Указани са три авторски монографии, публикувани или под печат на български и на английски език, както и за два тома документи, издадени в съавторство. Творчеството на Елена Костова обхваща и повече от тридесет статии, публикувани на различни езици и периодични издания и сборници в България и в чужбина. Несъмнено, това е

внушителна бройка, но бих искал преди всичко да обърна внимание на качеството на изследванията и тяхната разнообразна и богата тематика.

Доколкото в такъв конкурс се оценява цялото изследователско творчество на кандидата от един момент насетне, бих искал тук да предложа преглед на публикациите на Елена Костова, преди да се спра на хабилитационния ѝ труд.

На първо място искам да обърна внимание на монографичните изследвания за Мелник (Е. Костова, *Medieval Melnik From the End of the Twelfth to the End of the Fourteenth Century The Historical Vicissitudes of a Small Balkan Town*, Sofia 2013, American Research Center in Sofia ISBN 978-954-92571-3-7 и Е. Костова, *Средновековният Мелник от края на XII до края на XIV в.*, Пловдив, 2019 г., ISBN 978-954-8536-28-8). Те несъмнено са плод на интереса на авторката към Източна Македония, както и на нейната докторска дисертация. Би трябвало обаче изрично да се отбележи, че текстът на дисертацията е основно преработен и се е получило значително по-зряло произведение. Книгата излиза първо на английски език, а сега очакваме и българско издание. Става дума за фундаментално изследване за един от важните политически, църковни и културни центрове в тази част на Балканите. Бих си позволил да изкажа несъгласие с авторката, която определя Мелник като „small Balkan town“. Да, градът е такъв сега, но това не може да бъде казано за епохата, разглеждана от нея, когато освен значим център е и столица на самостоятелна държава.

Двата тома с дубровнишки документи представляват важен принос в историята на Балканите, който без съмнение ще остане забележим в българската историопис (А. Николов, В. Гюзелев, Е. Костова, П. Данова, С. Хинковски, *Дубровнишки документи за историята на България и българите през XIII – XV в.* Т. I (1230 – 1403 г.), Сборник с извори. Издание, превод и коментар, София 2017, ISBN 978-954-07-4297-7; Т. II (1407 – 1505 г.), Сборник с извори. Издание, превод и коментар, София 2018, ISBN 978-954-07-4601-2). Елена Костова е съавтор на изданието, което обаче има силно влияние върху нейното научно развитие, тъй като – както ще видим – дубровнишката тема остава съществена в нейните проучвания.

Статиите на Елена Костова обхващат широк периметър от теми, които биха могли да бъдат групирани в няколко направления. Първото от тях, разположено най-вече в по-ранния период на нейното творческо развитие е свързано с Мелник, долината на Струма и Източна Македония през Късното Средновековие. Това е съвсем естествено, доколкото това е времето, когато Е. Костова работи по завършването на

своята дисертация, а сетне и по обогатяването и доразвиването ѝ в монографично изследване. Тук можем да включим статиите за отделни манастири в Мелник и мелнишко, за социално-икономическите и поземлени отношения в региона, за Сереското княжество на деспот Йоан Углеша, за Велбъждкото княжество на Драгаши, за кесаря Хрельо и др. Прави впечатление документалната основа и тези произведения, част от които на практика ползват непубликувани или малкоизползувани извори, особено от архива на светогорския манастир Вадопед. Акцентът е поставен върху отношенията между Света Гора и Източна Македония. Те са основно стопански, доколкото там се намира голяма част от поземлените владения на монашеската република. По този начин бива въведена и стопанската и социална тематика, която представлява значим елемент от изследванията на Елена Костова. В заключение на моите наблюдения, бих могъл да кажа, че споменатите публикации свидетелствуват за зрял автор, който вече има съществен принос в изучаването на Източна Македония в Късното Средновековие поне в рамките на българската историопис.

Другата голяма тема в изследванията на д-р Елена Костова е свързана с Дубровник и неговото място в балканската история, политика, стопанство и култура. Тя е особено важна за настоящия конкурс, тъй като в нея се включва и хабилитационния труд на кандидатката. По темата са цитирани двете съавторски книги с рагузански документи, както и единадесет студии и статии, публикувани или намиращи се под печат на различни езици в България, Хърватско, Сърбия и Румъния. За двата тома с документи вече стана дума, а сега бих искал да обърна внимание на статиите и студиите преди да подходим към хабилитационния труд. Разбира се, акцентът в тях е поставен върху българо-дубровнишките отношения, но винаги представени в общобалкански контекст. Забележителен е също така фактът, че в диренията си Елена Костова въвежда нови, малкопознати или неизползувани извори, което до голяма степен се дължи на работата ѝ в държавния архив на Дубровник. Тук можем да цитираме и изследванията, които указват изобщо на мястото на страната ни в отношенията и представите на елитите в Западните Балкани: обзорното изследване за българо-дубровнишките отношения през Средновековието; изследването на значението на българската държава във византийско-дубровнишките отношения и използването на името на страната в някои дубровнишки документи (Cultural-historical Contacts between Bulgaria and Ragusa in Mediaeval Times, In: International scientific conference Cultural corridor Via Adriatica – cultural tourism without boundaries, 15.10 2015 –

19.10.2015, Trogir, Croatia, 149–157; Второто Българско царство и византийско-дубровнишкият договор от 1192 г., В: *Великите Асеневици. Сборник с Доклади от конференция, посветена на 830 години от въстанието на братята Петър и Асен, началото на Второто българско царство и обявяването на Търново за столица на България, и 780 години от легитимното възобновяване на Българската патриаршия*, Велико Търново 2016, 142–147; „БЪЛГАРИЯ” според някои дубровнишки документи, издадени през 80-те и 90-те години на XIV в. (предварителни бележки), В: *Средновековните Балкани като световен кръстопът: контакти и обмен, (Доклади от Българо-сръбска конференция, София, 1-2 окт. 2015 г.)*, В: *Studia Balcanica* 32, (2017), 143–153). Темите, на които са посветени могат да бъдат подразделени на политически, стопански и културни, ала ми се струва трудно самите статии и студии да бъдат класирани по този признак, тъй като самите отношения обхващат и трите споменати аспекта в тяхната сложна преплетеност не само през онази епоха, а и практически по всяко време. Забележим е и интереса на авторката да проследява значението и мястото на България в отношенията на Дубровнишката република с трети страни (Империята и Сърбия най-вече).

Несъмнено предложения хабилитационен труд представлява овенчаване на диренията на Елена Костова в полето на отношенията между България и Рагуза през Средновековието, макар и аз да се надявам, че тя няма да изостави тази богата тема. Трудът се състои от Увод, три части, Заключение и седем приложения. Общият обем на труда е 285 страници във формат PDF, но вероятно биха били значително повече, изчислени в стандартни машинописни страници

Структурта и съдържанието са класически. В увода се поставя темата, а в следващите глави (всича „части“) се предлага решение. *Първата част* е посветена на изследване на документите на владетелските канцеларии като извор за българо-дубровнишките отношения. По същество продължава линията за документалната основа на историческото дирене. В четирите параграфа на тази част се разискват: 1) значението на византийско-дубровнишкия договор от 1192 г. и значението му за историята на Второто царство; 2) Българо-дубровнишките отношения по времето на цар Йоан II Асен (дирене, центрирано около оризмото за дубровничаните от 1230 г.); 3) политическите и икономическите връзки между двете страни около сердата на XIII в. (текст, базиран на договора от 1253 г.); и 4) развитието на отношенията, отразено в два сръбски хрисовула от средата на XIV в. Очевидно е, че авторката следва

документалните извори, което обаче, поставя проблема за видимо непълното отразяване на XIV век. *Втората част* е посветена на търговско-стопанските връзки между Второто царство и Дубровник. Особено внимание е отредено на митата и на съществуващата консулска служба. Последната представлява интерес не само с оглед на обмена, но и с оглед на статута на чужденците на българска територия. *Третата част* се отличава съществено от предходните две, тъй като тя е посветена на два исторически портрета: на българската царица Анна-Неда малко преди средата на и на Никола Българина в последното десетилетие на XIV век. Приложенията към труда са не по-малко съществени, още повече, че следват маниера на авторката да базира дуренията си върху документални извори. Те са седем на брой и представят най-важните документи от епохата. Тук намираме свидетелство за византийско-дубровнишкото спозазумение от 1191 г., оризмото за дубровничаните, договора на цар Михаил II Асен с Рагузанската република, две клетвени грамоти на жупан Радослав и на дубровничаните и накрая два сръбски хрисовула – на цар Стефан Душан и на цар Урош.

В заключение мога да кажа, че предложеният хабилитационен труд е забележително произведение, плод на многогодишни изследвания и представящи заключенията на авторката си по широк кръг въпроси в междубалканските отношения и по-специално между два основни политически и стопански субекта на полуострова: България и Дубровник. Изследването е, разбира се, преди всичко историческо, но придобива и характеристиките на интердисциплинарност поради разностранността на материята, която обхваща. Несъмнено, то изнася диренията в областта на българо-дубровнишките взаимоотношения на нов етап и – както това обикновено става при значимите трудове – отваря и нови хоризонти за следващи изследователи.

Така, бих могъл да характеризирам Елена Костова като талантлив, стрателен, последователен и задълбочен изследовател, който много добре познава материята си и който изпипва текстовете си в детайли. Част от нейният талант се състои в избора на темите и последователната привързаност към тях, резултат от което е завършено изследване на определен проблем или регион. Друго съществено качество на кандидатката е работата с изворите: т. е. стремежа към работа с документи, стремежът да се намират малко или неизползвани такива и в крайна сметка увенчаването на тези стремежи и усилия с успех. Смятам, че по отношение на изследванията си – както в избора на теми, така и в крайни завършен резултат – Елена Костова ни се представя

като утвърден учен със свое място както сред българските историци, така и на международно равнище. В своята си среда тя има както личностно присъствие, така и присъствие на изследовател.

Приложените документи по конкурса отговарят на изискванията на закона. Тези материали, както и досегашното ми участие в работата на научното жури ми дават основание да смятам, че процедурата на конкурса за присъждане на научната степен „Доцент“ е извършена коректно и законосъобразно.

Всичкото казано/написано по-горе ми дава пълното основание убедено **гласувам за присъждането на научната длъжност „Доцент“ на Елена Маринова Костова** и си позволявам да призова останалите членове на научното жури да сторят същото.

София,

12 декември 2019 г.

Подпис:

(Проф. Иван Билярски, д. ист. н.)